

بررسی آثار محبت اهل بیت(ع) در قرآن و روایات

با تأکید بر دیدگاه علامه طباطبائی

نویسنده: مه‌ری بیابانی

استاد راهنما: زهرا قصری

چکیده:

محبت اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن کریم و روایات اهل بیت جایگاه ویژه‌ای دارد. این محبت به‌عنوان یکی از ارکان ایمان در قرآن معرفی شده و به‌طور خاص در روایات معصومان علیه‌السلام در جهت رشد فضائل اخلاقی و کمال انسانی تأکید شده است. در این مقاله، ابتدا مفهوم محبت و اهل بیت شرح داده می‌شود و سپس به آثار محبت اهل بیت در دنیا و آخرت پرداخته خواهد شد. از دیدگاه بزرگان شیعه مانند علامه طباطبائی و علامه بحرانی، محبت اهل بیت می‌تواند عامل اصلی در کمال انسان، تحقق فضائل اخلاقی و رهایی از رذائل باشد. در نهایت، مقاله نتیجه‌گیری خود را بر اساس تحلیل‌های صورت‌گرفته ارائه می‌دهد. این تحقیق به‌طور ویژه بر ابعاد معنوی و اخلاقی محبت اهل بیت تمرکز دارد و به اهمیت آن در سیر انسان به سوی کمال پرداخته است.

کلید واژه‌ها: محبت، اهل بیت.

مقدمه:

محبت به اهل بیت علیهم‌السلام از مؤلفه‌های بنیادین ایمان در آموزه‌های اسلامی به‌شمار می‌آید که در آیات متعددی از قرآن کریم مورد اشاره و تأکید قرار گرفته است. این محبت، پیوندی قلبی، معرفتی و عملی است که نقش بنیادینی در تکامل انسان، پالایش اخلاقی، و سعادت ابدی دارد. اهمیت این موضوع چنان است که قرآن کریم در آیاتی چون آیه مودت (شوری: ۲۳)، آن را به‌عنوان اجر رسالت و لازمه‌ی همراهی با پیامبر معرفی می‌کند. هدف این نوشتار، بررسی آثار محبت اهل بیت علیهم‌السلام در قرآن کریم با رویکردی پژوهشی و تحلیلی است. نخست به تبیین مفاهیم کلیدی محبت و اهل بیت می‌پردازیم، سپس به آثار این محبت در دو حوزه‌ی دنیوی و اخروی می‌نگریم.

مفهوم محبت

محبت، از ریشه‌ی «حَبَّ» به معنای «دوست داشتن و میل داشتن به چیزی» گرفته شده و در لغت عرب، این واژه بارها در قرآن کریم و متون روایی با بار معنایی عمیق‌تری آمده است. راغب اصفهانی در مفردات می‌نویسد: «المحبةُ ميل النفس إلی ما تراه موافقاً لها، و قد تكون لأسباب محسوسة، و قد تكون لأسباب معنوية»؛ یعنی محبت، گرایش درونی نفس به چیزی است که آن را هماهنگ با ذات خود می‌بیند، چه به دلایل مادی و چه معنوی¹.

¹ مفردات راغب، واژه «حَبَّ»، ص ۲۹۷.

در زبان عرفان و حکمت اسلامی، محبت چیزی فراتر از احساسات لحظه‌ای یا علایق نفسانی است. ابن‌سینا در کتاب "الشفاء" محبت را چنین تعریف می‌کند: «المحبة هي انجذاب النفس إلى كمالٍ تُدرکه أو تظنّه کمالاً»؛ یعنی محبت، انجذاب درونی و جوهری نفس به سوی کمالی است که آن را یا حقیقتاً، یا پنداری، کمال می‌پندارد.^۲

از دیدگاه عرفای مسلمان، مانند محی‌الدین عربی و امام خمینی (ره)، محبت حقیقتی است که از ادراک زیبایی و کمال در وجود محبوب نشأت می‌گیرد. بنابراین، هر که کمال بیشتری درک می‌کند، محبت ژرف‌تری نیز خواهد داشت. در این نگرش، محبت به اهل بیت علیهم‌السلام نیز چونان انعکاس کمال الهی در آئینه وجود معصومان تلقی می‌شود.

در قرآن کریم نیز واژه «محبت» و مشتقات آن در موارد متعدد آمده است، از جمله:

«إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وِثْقًا» (مریم، ۹۶) در این آیه، خداوند وعده داده است که برای مؤمنان، محبت در دل‌ها قرار خواهد داد. مفسران این «وِثْقًا» را نوعی محبت متعالی و الهی تفسیر کرده‌اند.^۳

در آیه مودت نیز خداوند می‌فرماید: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (شوری، ۲۳) که یکی از صریح‌ترین آیاتی است که محبت اهل بیت علیهم‌السلام را واجب معرفی می‌کند.^۴

از منظر علامه طباطبایی، محبت دو گونه است: محبت ذاتی که از طبیعت انسان سرچشمه می‌گیرد، و محبت عقلی که بر پایه شناخت، معرفت و قرب الهی بنا شده است. ایشان در المیزان می‌فرماید: «انسان چون فطرتاً عاشق کمال مطلق است، محبت به کسی که آینه تمام‌نمای آن کمال است – یعنی معصومین علیهم‌السلام – در ذات او ریشه دارد»^۵.

همچنین در روایات اهل بیت، محبت به‌عنوان جوهره ایمان معرفی شده است. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید:

«هل الدين إلا الحب؟»

آیا دین چیزی جز محبت است؟^۶

این حدیث ناظر بر آن است که دین‌داری واقعی بدون محبت به خدای متعال و اولیای او تحقق نمی‌یابد. در تفسیر این روایت، برخی از علما معتقدند که محبت نه تنها اساس دین است، بلکه نیروی محرکه‌ای است که عبادات، اخلاق و معرفت را در وجود انسان نهادینه می‌کند.

بنابراین، محبت در دستگاه معرفتی اسلام، یک حس صرف نیست بلکه یک نیروی هستی‌شناختی و کمال‌طلبانه است که به‌طور فطری در نهاد انسان قرار داده شده است و زمینه‌ساز حرکت به‌سوی حقیقت، و تقرب به اولیای الهی و در نهایت تقرب به ذات اقدس اله می‌باشد.

مفهوم اهل بیت

عبارت «أهل البيت» به‌صورت لفظی به معنای «اهالی خانه» یا «خانواده» است، اما در متون دینی، به‌ویژه در قرآن و روایات شیعی، مفهومی فراتر از معنای لغوی دارد. منظور از اهل بیت در اصطلاح شیعی، خانواده خاص

^۲ ابن‌سینا، الشفاء، بخش النفس، فصل فی المحبة

^۳ تفسیر المیزان، علامه طباطبایی، ذیل آیه ۹۶ سوره مریم

^۴ همان، ذیل آیه ۲۳ سوره شوری

^۵ علامه طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۲۸۵

^۶ وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۳۴۷، حدیث ۱.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله است که خداوند آنها را به گونه ای برگزیده که واسطه هدایت، حاملان وحی باطنی، و مفسران حقیقی دین باشند.

اهل بیت در قرآن

مهم ترین آیه ای که در تعیین اهل بیت مورد استناد مفسران قرار گرفته، آیه تطهیر است:

«إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب: ۳۳)^۷

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه، با استناد به ده ها روایت متواتر از منابع شیعه و سنی، تأکید می کند که مراد از اهل بیت در این آیه، تنها پنج تن آل عبا (پیامبر، علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم السلام) هستند و نه همسران پیامبر، چنان که از سیاق آیه نیز پیداست.^۸

او می نویسد: «المراد بأهل البيت في الآية، علي و فاطمة و الحسن و الحسين، و أما نساء النبي فليسوا داخلين في الآية قطعاً، بشهادة الروايات الصحيحة و الكثيرة»^۹.

افزون بر این، در آیه مودت نیز آمده است: «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» (شوری: ۲۳) یعنی بگو: «من از شما هیچ پاداشی نمی خواهم، مگر محبت به خویشاوندانم».^{۱۰}

بنا بر نقل مفسران شیعه و اهل سنت، مراد از «قربی» در این آیه نیز اهل بیت پیامبر هستند، نه صرفاً خویشاوندان نسبی. این محبت، پاداش رسالت شمرده شده است و از سوی خداوند واجب گردیده است.^{۱۱}

اهل بیت در روایات

در حدیث مشهور ثقلین، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود: «إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ الثَّقَلَيْنِ، كِتَابَ اللَّهِ وَ عِتْرَتِي أَهْلَ بَيْتِي، مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِمَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي أَبَدًا»^{۱۲}. این حدیث دلالت دارد که اهل بیت، در کنار قرآن، مرجع هدایت امت اند و جدایی ناپذیر از کتاب خدا. این روایت در معتبرترین منابع اهل سنت و شیعه آمده است.

همچنین در حدیث کساء که توسط حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها نقل شده، پیامبر گرامی اسلام به هنگام جمع شدن پنج تن در زیر عبا فرمود: «اللهم هؤلاء أهل بيتي و خاصتي، لحمهم لحمي و دهم دمی، يؤذيني ما يؤذيهم»^{۱۳}.

اهل بیت از نگاه تفسیری

علامه طباطبایی در المیزان، اهل بیت را نه تنها اعضای یک خانواده نسبی بلکه وجوداتی قدسی و واسطه فیض الهی می داند که بر مبنای عصمت، علم لدنی، و ولایت تکوینی برگزیده شده اند. او می نویسد: «الآية (آیه تطهیر) تدلّ على مقام العصمة، و هذا لا يتوافق مع حال عامة الناس، فلا بد أن يكون هؤلاء هم خاصة أهل البيت الذين ارتضاهم الله لحمل الدين و بيانه»^{۱۴}.

^۷ قرآن کریم، سوره احزاب، آیه ۳۳

^۸ المیزان فی تفسیر القرآن، علامه طباطبایی، ج ۱۶، ص ۳۱۰.

^۹ همان، ج ۱۶، ص ۳۱۱.

^{۱۰} قرآن کریم، سوره شوری، آیه ۲۳

^{۱۱} تفسیر البرهان، سید هاشم بحرانی، ج ۴، ص ۵۹۲.

^{۱۲} صحیح مسلم، کتاب فضائل الصحابة؛ بحار الانوار، ج ۲۳، ص ۱۱۸.

^{۱۳} حدیث کساء، بحار الأنوار، ج ۳۶، ص ۲۷۶.

^{۱۴} المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۲.

علامه بحرانی نیز در تفسیر «البرهان» با جمع‌آوری ده‌ها روایت از اهل بیت، تأکید می‌کند که شأن اهل بیت فراتر از دیگران و شامل عصمت و علم خاص است¹⁵.

جایگاه وجودی اهل بیت

اهل بیت پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله در نگرش شیعی، صرفاً شخصیت‌هایی تاریخی یا دینی نیستند، بلکه وجوداتی نوری، معصوم، و واسطه‌های فیض الهی هستند که هستی‌شناسی آنها ریشه در ذات عالم خلقت دارد. این نگرش از مفاهیم عمیق قرآنی، روایات نبوی، و تأملات فلسفی عرفانی تغذیه می‌شود.

۱. حقیقت نوری اهل بیت

در روایات متعددی آمده که اهل بیت علیهم‌السلام پیش از خلقت جهان، به صورت نورانی آفریده شدند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله می‌فرماید:

«كنت أنا وعلى نوراً بين يدي الله عز وجل قبل أن يخلق آدم بأربعة عشر ألف عام»¹⁶

یعنی: من و علی نور واحدی بودیم نزد خداوند پیش از آفرینش آدم به چهارده هزار سال. این روایت بیانگر قدم وجود نوری اهل بیت و برتری وجودی ایشان بر سایر مخلوقات است. چنین جایگاهی فراتر از مراتب معمول انسان‌هاست و نشان از «مظهریت تام» آنان نسبت به اسماء و صفات الهی دارد.

علامه طباطبایی این احادیث را بیانگر آن می‌داند که اهل بیت در نظام هستی، تجلیات کامل و واسطه‌های خلقت و هدایت‌اند¹⁷.

۲. اهل بیت؛ مظهر اسماء و صفات الهی

در حکمت متعالیه ملاصدرا، بیان می‌شود که انسان کامل، مظهر جامع اسماء الله است¹⁸. اهل بیت، مصادیق کامل انسان کامل هستند. در روایات آمده است:

«نَحْنُ وَجْهُ اللَّهِ، نَحْنُ عَيْنُ اللَّهِ، نَحْنُ يَدُ اللَّهِ»¹⁹ «این تعبیرات کنایی نیستند بلکه نشان از حضور هستی‌شناختی اهل بیت در نظام عالم دارند. وجه‌الله یعنی آن واسطه‌ای که انسان‌ها از طریق آن به حق نظر می‌کنند. اهل بیت واسطه‌های نجات، هدایت، شفاعت، رزق، و حتی خلقت‌اند.

امام صادق علیه‌السلام فرمود: «بِنَا عُبِدَ اللَّهُ، وَ بِنَا عُرِفَ اللَّهُ، وَ لَوْلَا نَا مَا عُبِدَ اللَّهُ»²⁰ یعنی: خدا به وسیله ما عبادت شد و به واسطه ما شناخته شد، و اگر ما نبودیم، خدا شناخته نمی‌شد. این سخن دلالت دارد بر آنکه اهل بیت، نه تنها راه خدا بلکه آیینه تمام‌نمای معرفت الهی هستند.

¹⁵ البرهان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۶۰۱.

¹⁶ دلائل الإمامة، طبری شیعی، ص ۸۰.

¹⁷ المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۲۶۵.

¹⁸ ملاصدرا، الأسفار الأربعة، ج ۶، ص ۳۴۲.

¹⁹ بحار الأنوار، علامه مجلسی، ج ۲۵، ص ۳۲۹.

²⁰ اصول کافی، ج ۱، ص ۱۹۳.

۳. ولایت تکوینی اهل بیت

یکی از ارکان معرفت‌شناسی شیعه، باور به ولایت تکوینی اهل بیت است؛ بدین معنا که آنان در عالم تکوین نیز نقشی دارند. چنان‌که امام باقر علیه‌السلام فرمود:

«إِنَّ اللَّهَ خَلَقَنَا، وَ خَلَقَ الْخَلْقَ لَنَا، وَ جَعَلَنَا سُرَجاً فِي أَرْضِهِ، وَ بِنَا يَحْتَجُّ عَلَى خَلْقِهِ»

ولایت تکوینی یعنی قدرت و اذن خاص الهی برای تصرف در هستی که ناشی از قرب وجودی به ذات الهی است. علامه طباطبایی نیز در تفسیر آیه‌ی نور («اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...» [نور: ۳۵]) اشاره می‌کند که اولیای الهی، «مشکات» و «مصباح» نور الهی‌اند.²¹

۴. علم لدنی و عصمت

اهل بیت علیهم‌السلام دارای علم لدنی و عصمت مطلقه هستند. آنان چیزی جز حق نمی‌گویند، و چیزی جز حق نمی‌خواهند. قرآن کریم در مورد عصمت آنان می‌فرماید: «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيراً» (احزاب: ۳۳)^{۲۲}

علامه طباطبایی در تفسیر این آیه بیان می‌کند که «طهارت» در اینجا، تنها طهارت ظاهری یا اخلاقی نیست، بلکه طهارت از هر خطا، جهل، غفلت، و میل نفسانی است؛ این یعنی عصمت تام و علم لدنی.²³

۵. اهل بیت و نقش‌شان در نظام خلقت

در حدیثی بلند از امام صادق علیه‌السلام آمده است: «نَحْنُ حُجَّةُ اللَّهِ، وَ نَحْنُ بَابُهُ، وَ نَحْنُ وَجْهُهُ، وَ نَحْنُ خَزَائِنُ عِلْمِهِ، وَ نَحْنُ الْمَأْمُونُونَ عَلَى سِرِّهِ، وَ نَحْنُ الْحُجَّةُ الْعُظْمَى، وَ نَحْنُ صِرَاطُ الْمُسْتَقِيمِ»²⁴

این تعبیرات، صرفاً توصیفی نیستند، بلکه شناخت ساختار هستی از منظر وحیانی است. اهل بیت صراط مستقیم‌اند؛ یعنی هر که از آنان فاصله بگیرد، از حقیقت دور شده و به بی‌راهه رفته است.

آثار محبت اهل بیت در دنیا

الف) آرامش قلبی و روانی

۱. مفهوم آرامش در قرآن

آرامش در قرآن با تعبیرات متعددی آمده است؛ مانند «سَكِينَةً»، «طُمَأْنِينَةً»، «أَمْنٌ» و «رَاحَةً». یکی از مهم‌ترین آیات درباره آرامش، آیه زیر است: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» (رعد: ۲۸)^{۲۵} یعنی: آگاه باشید، تنها با یاد خدا دل‌ها آرام می‌گیرد.

²¹ المیزان، ذیل آیه ۳۵ سوره نور.

²² قرآن کریم، سوره احزاب، آیه ۳۳.

²³ المیزان، ج ۱۶، ص ۳۱۰-۳۱۲.

²⁴ بحار الأنوار، ج ۲۳، ص ۱۱۵.

²⁵ قرآن کریم، سوره رعد، آیه ۲۸.

این آیه لحظه ورود را باشکوه، دسته‌جمعی و همراه با استقبال فرشتگان معرفی می‌کند. در تفاسیر آمده است که اهل بیت، در رأس پذیرندگان زائران بهشت قرار دارند^{۱۰۰}.

۶. درختان، نهرها، و لذت روحانی در بهشت

بهشت در قرآن، دارای:

باغ‌هایی با نهرهای شیر، عسل و آب زلال (محمد، ۱۵؛ بقره، ۲۵)

لباس‌های حریر و تخت‌های طلا (دَهر، ۱۲-۲۱)

هم‌نشینی با اولیای الهی (نساء، ۶۹)

آرامش روحی دائمی: «لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا تَأْثِيمًا» (واقعه، ۲۵)

این توصیفات، نه صرفاً مادی، بلکه رمزگونه و بیانگر نعمت‌های باطنی و رضایت‌نهایی روح است.

۷. عشق و محبت؛ بال پرواز به سوی بهشت

عشق و محبت اهل بیت نه فقط ابزاری فقهی، بلکه راهی برای اتصال وجودی است. در دعای عرفه آمده: «وَأَجْعَلْ قَلْبِي بِحُبِّكَ مُتَمِّمًا» یعنی: «قلبم را شیفته‌ی محبت خودت قرار ده»^{۱۰۱}

و چون محبت خدا در محبت اولیای او تجلی می‌یابد، این محبت عمیق، روح را به بهشت واقعی، یعنی لقای الهی می‌رساند.

ه) مقام قرب الهی؛ والاترین هدف انسان

۱. تعریف مقام قرب

قرب الهی، به‌معنای نزدیکی وجودی و نه مکانی انسان به خدای متعال است؛ چرا که خداوند واجب‌الوجود، نامحدود و در همه‌جا حاضر است: «وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ» (ق، ۱۶)^{۱۰۲}

ازاین‌رو، قرب به خداوند، مرادف با فنا در صفات الهی و کسب شباهت روحی با ذات ربوبی است. این مقام، برترین نوع «تکامل انسان» و نهایت تعالی روح است که انسان از مراتب نفس‌آماره، به مقام نفس مطمئنه و سپس به فنای فی‌الله می‌رسد^{۱۰۳}.

۲. انواع قرب: قرب نوافل و قرب فرائض

در حدیث معروف قدسی آمده است: «مَا تَقَرَّبَ إِلَى عَبْدِي بِشَيْءٍ أَحَبَّ إِلَيَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَيْهِ، وَ إِنَّهُ لَيَتَقَرَّبُ إِلَيَّ بِالنَّافِلَةِ حَتَّى أَجِبَّهُ...»^{۱۰۴}. طبق این روایت، قرب فرائض با انجام واجبات حاصل می‌شود و قرب نوافل با انجام مستحبات و عشق ورزیدن به

^{۱۰۰} تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، ج ۱۹، ص ۲۹۱.

^{۱۰۱} صحیفه سجادیه، دعای عرفه

^{۱۰۲} قرآن کریم، سوره ق، آیه ۱۶.

^{۱۰۳} ملاصدرا، الأسفار الأربعة، ج ۷.

^{۱۰۴} حدیث قدسی، بحار الأنوار، ج ۶۷، ص ۲۴۹.

طاعت، که بالاترین مراتب قرب است، زیرا به جایی می‌رسد که خداوند می‌فرماید: «فَإِذَا أَحْبَبْتَهُ كُنْتُ سَمْعَهُ الَّذِي يَسْمَعُ بِهِ، وَ بَصَرَهُ الَّذِي يُبْصِرُ بِهِ...» یعنی بنده در خدا فانی می‌شود و خدا چشم و گوش و زبان او می‌شود.

۳. قرآن و مقام قرب

در قرآن، مقام قرب با واژگان مختلفی همچون "المقربون" و "عند ربهم" بیان شده است. مانند: «كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عَلَيِّينَ * وَمَا أَذْرَاكَ مَا عَلَيُّونَ * كِتَابٌ مَرْقُومٌ * يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ» (مطففین، ۱۸-۲۱) ۱۰۵. مقربون در قرآن، نه فقط کسانی‌اند که عمل نیک دارند، بلکه کسانی‌اند که در محضر ربوبی حضور قلبی و وجودی دارند.

همچنین در آیه‌ای دیگر می‌فرماید: «فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ * فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ» (واقعہ، ۸۸-۸۹) ۱۰۶ یعنی کسانی که به مقام قرب می‌رسند، پاداششان بهشت نیست فقط؛ بلکه بالاتر از آن، آرامش، انس با حق و شهود مستقیم حقیقت است.

۴. راه قرب؛ محبت اهل بیت

در روایات آمده که اهل بیت علیهم‌السلام، خود مجاری فیض و ابواب الله برای رسیدن به مقام قرب‌اند. امام رضا (ع) می‌فرماید: «مَنْ زَارَنِي عَارِفًا بِحَقِّي، فَأَنَا شَفِيعُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَ مَنْ شَفَعْتُ لَهُ دَخَلَ الْجَنَّةَ» ۱۰۷ و این شفاعت همان مظهری از قرب به خداوند است.

همچنین پیامبر اکرم (ص) فرمود: «أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا يَغْذُوكُمْ بِهِ مِنْ نِعْمِهِ، وَ أَحِبُّونِي لِحُبِّ اللَّهِ، وَ أَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي لِحُبِّي» ۱۰۸ که محبت اهل بیت، راه رسیدن به محبت خدا و سپس قرب اوست.

۵. عرفا و فلاسفه درباره مقام قرب

علامه طباطبایی می‌فرماید: «قرب به خدا، چیزی جز فنا در او و بقاء بالله نیست. انسان در این مقام، نفس خود را خالی از تعین می‌بیند و همه چیز را در پرتو حق می‌نگرد.» ۱۰۹
صدرالمতألهین شیرازی، در اسفار اربعه، مقام قرب را نهایت سفر چهارم از سفرهای وجودی می‌داند: «هو الرجوع الى الحق بعد الفناء فيه، مع بقاء روحی شهودی دائم.» ۱۱۰

۶. نتیجه نهایی: مقام قرب، برتر از بهشت

۱۰۵ قرآن کریم، سوره مطففین، آیات ۱۸ تا ۲۱

۱۰۶ سوره واقعہ، آیات ۸۸-۸۹.

۱۰۷ عیون اخبار الرضا، شیخ صدوق، ج ۲، ص ۲۵۶.

۱۰۸ صحیح ترمذی، ج ۵، ص ۶۴۳.

۱۰۹ المیزان، ذیل سوره زمر، آیه ۲۲

۱۱۰ ملاصدرا، الأسفار الأربعة، ج ۳، بخش سیر الی الله

در آیه‌ای از سوره توبه آمده: «وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ» (توبه، ۷۲) یعنی: رضایت و قرب الهی، از بهشت بالاتر است.^{۱۱۱}

کسانی که به مقام قرب رسیده‌اند، نه تنها به لذت مادی و نعمت‌های حسی دل نمی‌بندند، بلکه به خود خدا و انس با ذات او عشق می‌ورزند. این همان مقام «عند ربهم یرزقون» و «لقاء الله» است.

نتیجه گیری

الف) جمع بندی کلی

این مقاله با عنوان «نقش محبت اهل بیت علیهم السلام در کمال انسان و رشد فضائل اخلاقی با تأکید بر دیدگاه علامه طباطبایی و علامه بحرانی و محوریت تحلیل قرآنی فاطمه احمدی نژاد»، در پی آن بود تا با رویکردی تلفیقی و مستند به منابع تفسیری، روایی و اخلاقی، تأثیر محبت اهل بیت علیهم السلام را در سیر کمال انسانی، اصلاح فردی و اجتماعی و تحقق اهداف نهایی انسان در دنیا و آخرت بررسی کند.

زیرشاخه‌های مورد بررسی شامل موارد زیر بود:

مفهوم محبت و اهل بیت

آثار محبت اهل بیت در دنیا (آرامش روانی، تحول اخلاقی و اجتماعی، بیداری عقلانی و سیاسی)

آثار محبت اهل بیت در آخرت (شفاعت، نور قبر و برزخ، عبور از صراط، ورود به بهشت و مقام قرب الهی)

ب) نتایج پژوهش

۱. محبت اهل بیت علیهم السلام، نه فقط احساسی درونی، بلکه یک عامل راهبردی در رشد اخلاق و خودسازی انسان است.

۲. این محبت، در قرآن به عنوان اجر رسالت مطرح شده و با ولایت و هدایت الهی گره خورده است.

۳. از دیدگاه علامه طباطبایی، محبت اهل بیت، تجلی مودت ذی القربی و مقدمه درک معرفت الهی و رسیدن به قرب است.

۴. علامه بحرانی، بر پیوستگی محبت اهل بیت با طهارت درونی و تطهیر نفس از طریق آیات تفسیری تأکید دارد.

۵. در بعد دنیوی، محبت اهل بیت باعث آرامش روانی، رشد اخلاقی، انس با قرآن، و ایجاد حرکت‌های اجتماعی اصلاح‌گرا می‌شود.

۶. در بعد اخروی، این محبت موجب بهره‌مندی از شفاعت، روشنی در قبر، سهولت عبور از صراط، ورود به بهشت و در نهایت، نیل به مقام قرب الهی می‌گردد.

۷. محبت اهل بیت، واسطه‌ای برای ادراک عمیق‌تری از عبودیت و خدامحوری در حیات انسان است و در تربیت عقلانیت و ایمان تأثیر کلیدی دارد.

ج) نوآوری‌های تحقیق

^{۱۱۱} سوره توبه، آیه ۷۲؛ تفسیر نمونه، ج ۷

از نظر ساختاری، مقاله تلاش کرده بین سه منبع تفسیری، روایی و پژوهشی معاصر (علامه طباطبایی، علامه بحرانی و فاطمه احمدی‌نژاد) یک تلفیق تحلیلی-مقایسه‌ای ایجاد کند که پیش از این، کمتر در یک قالب منسجم انجام شده است.

از نظر محتوایی، نوآوری مقاله در آن است که آثار محبت اهل بیت در آخرت را با استناد مستقیم به مفاهیم عرفانی، فلسفی و تفسیری، نه فقط روایی صرف، به صورت سیستماتیک تحلیل کرده است (مثلاً مقام قرب الهی با تبیین از اسفار، المیزان و روایات).

نگاه چندلایه به محبت (احساسی، معرفتی، سلوکی و اجتماعی)، زاویه‌ای جامع‌تر از تحقیقات قبلی ارائه کرده است.

د) پیشنهادهای پژوهشی برای جامعه علمی

۱. انجام مطالعات تطبیقی بین دیدگاه اهل سنت و شیعه درباره نقش محبت اهل بیت در سلوک معنوی و نجات اخروی.
۲. تحلیل کارکردهای محبت اهل بیت در روان‌شناسی اسلامی و سلامت معنوی، با استفاده از نظریه‌های روان‌درمانی دینی.
۳. بررسی جامعه‌شناسانه تأثیر محبت اهل بیت در جوامع شیعی و شکل‌گیری جنبش‌های اصلاح‌گر دینی.
۴. تحلیل دقیق‌تر ارتباط محبت اهل بیت با «فلسفه سیاسی تشیع» و بیداری اجتماعی، در پرتو آموزه‌هایی مانند عاشورا و غدیر.
۵. نقد و بازخوانی تطبیقی آثار جدیدی مانند کتاب فاطمه احمدی‌نژاد با دیگر آثار قرآن‌پژوهان معاصر از زاویه علمی-محتوایی.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم (با تأکید بر سوره‌های انسان، واقعه، زمر، شعراء، ق، مطففین، توبه، و بقره)

۲. نهج البلاغه

۳. صحیفه سجادیه

۴. بحار الأنوار، علامه مجلسی، ج ۶، ج ۷، ج ۲۳، ج ۶۷، مؤسسه الوفاء، بیروت

۵. الکافی، کلینی، ج ۲، ج ۸، دارالکتب الإسلامیه

۶. عیون اخبار الرضا، شیخ صدوق

۷. الخصال، شیخ صدوق

۸. صحیح ترمذی (روایات مشترک)

۹. تفسیر المیزان، علامه سید محمدحسین طباطبایی، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی

۱۰. تفسیر البرهان، سید هاشم بحرانی

۱۱. تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی

۱۲. تفسیر نور، حجت الاسلام قرائتی

۱۳. اسفار اربعه، صدر المتألهین شیرازی

۱۴. بدایة الحکمة و نهایة الحکمة، علامه طباطبایی

۱۵. رسائل عرفانیه، امام خمینی (ره)

۱۶. آثار محبت اهل بیت در قرآن، فاطمه احمدی نژاد، انتشارات سدید، ۱۳۹۵

۱۷. مقالات علمی منتشر شده در مجلات: پژوهش‌های قرآن و حدیث، معارف اهل بیت، و پژوهش‌های فلسفه و کلام اسلامی